

Wanda Stefanek, Wojciech Antkowiak

**PROBLEMY OCHRONY PRZYRODY
W DOLINIE RZEKI KAMIONKI**

Problems of nature protection in the Kamionka River Valley

Abstract

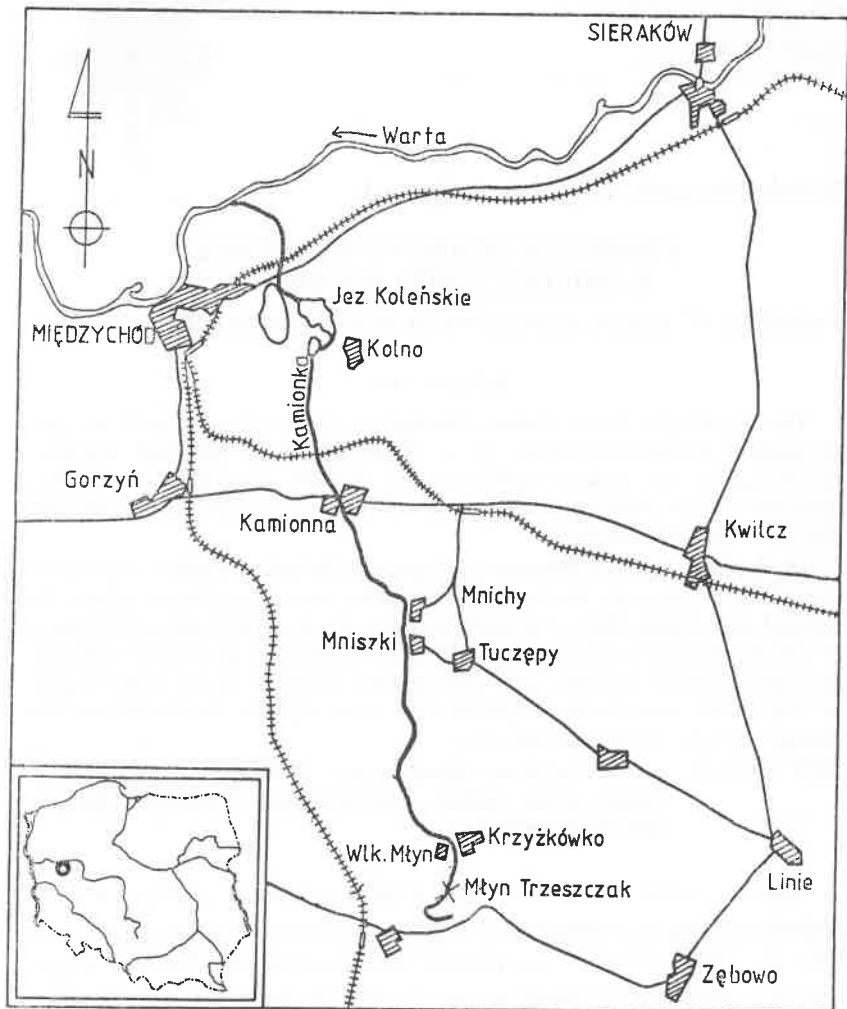
The Kamionka River Valley, situated in the northeast part of the Pszczewski Landscape Park, is a deep postglacial channel running meridionally. The diverse relief, variety of soils, and specific microclimate that have developed here have resulted in a rich, beautiful, and unique vegetation cover.

In the 70s, detailed floristic and phytosociological studies were conducted here. Through the last 20 years this terrain has been subject to natural and antropological transformations. In the past year, researchers of the Agricultural Academy's Department of Botany in Poznań initiated new geobotanical studies. Two new nature reserves in the central part of the valley have been proposed and work will be continued on the biology of rare species in the area.

KEY WORDS: active protection, plant groups, reserves, methods of protection, river valleys, anthropogenic vegetation changes, species protection.

Dolina rzeki Kamionki jest wąską, głęboko wciętą rynną polodowcową, przebiegającą w kierunku południkowym, od Lewic do Międzychodu, na południowo-zachodnim krańcu Pojezierza Sierakowsko-Międzychodzkiego. Długość jej wynosi około 20 km, szerokość w zależności od przecinanego utworu geomorfologicznego — od kilkudziesięciu do kilkuset metrów.

Początek doliny usytuowany jest na terenie piaszczystego sandru Lewickiego, dalej na północ — od Krzyżkówka do Mnich, przecina ona pagórki moreny czołowej, a od Mnich do Jez. Kludno — utwory moreny dennej.

Ryc. 1. Mapka sytuacyjna doliny rzeki Kamionki.

Fig. 1. The Kamionka River Valley.

Bogata rzeźba terenu, różnorodność gleb, uwodnienia i specyficzny mikroklimat sprawiły, że wykształciła się tu bogata, piękna, unikalna szata roślinna. Roślinność tego terenu była

mało poznana. Dopiero w latach 70-tych wykonano tu prace florystyczne i fitosocjologiczne. Koło Naukowe Przyrodników UAM opublikowało listę rzadszych gatunków roślin naczyniowych (Przybysławska et al. 1970) oraz notatkę o bogatym stanowisku pełnika europejskiego *Trollius europaeus* L. (Wika, Gołdyn 1970), postulując jego ochronę.

Opracowano zespoły roślinne rezerwatu „Kolno Międzychodzkie” na północnym krańcu doliny. W latach 1972—74, Wanda Stefanek i Jadwiga Kicińska-Nabzdyk prowadziły badania geobotaniczne w ramach pracy magisterskiej wykonanej pod kierownictwem doc. dr hab. M. Filipka z Katedry Botaniki AR w Poznaniu. Efektem tej pracy było: wyróżnienie i charakterystyka zespołów roślinnych, ustalenie listy gatunków rzadkich i chronionych (Stefanek 1978) i inwentaryzacja drzew pomnikowych (Stefanek, Kicińska-Nabzdyk 1978).

W latach 70-tych antropogeniczne przekształcenia szaty roślinnej, zwłaszcza w środkowej — mało dostępnej części doliny, były stosunkowo małe. Stosunki wodne kształtowane były głównie przez rzekę Kamionkę. Ze względu na duży spadek terenu tworzono w przeszłości spiętrzenia wodne do napędzania młynów. Pozostałością po nich były dwa większe zbiorniki wodne, przy „Młynie Trzeszczaku” i przy „Wielkim Młynie” oraz zabagniony teren na południe od wsi Kamionna.

Początkowy odcinek doliny, od Lewic do Krzyżkówka, był częściowo zagospodarowany, wysoczyzny i łagodne brzegi doliny porastały sztucznie nasadzone bory sosnowe w różnej klasie wieku, na dnie doliny występowały fitocenozy łąkowe: koszone — zespół *Cirsio-Polygonetum*, nieużytkowane — zespół *Filipendulo-Geraniatum* i *Caricetum acutiformis*. Wśród nich, na bardziej podtopionych terenach, występowały młode zarośla olszowe.

Najbardziej interesujący przyrodniczo i krajobrazowo był w tamtym czasie odcinek doliny rzeki Kamionki od Krzyżkówka do Mních. Zarówno na dnie doliny jak i na zboczach występowały piękne, mało zmienione fitocenozy roślinności leśnej i łąkowej:

- niewilki powierzchniowo ale bardzo bogaty w gatunki grąd *Galio sylvatici-Carpinetum*, w odległości ok. 1 km na północ od Krzyżkówka. W runie rosły gatunki chronione — buławnik czerwony *Cephalantera rubra*, listera jajowata *Listera ovata*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, jak również liczne i dorodne krzewy wawrzynka wilczyko *Daphne mezereum* i kaliny koralowej *Viburnum opulus*; z rzadszych gatunków grądowych występowały tu czworolist pospolity *Paris quadrifolia* i czerniec gronkowy *Actea spicata*.
- lasy olszowe, na południe od wsi Mniszki, reprezentujące typowe, bogate w gatunki fitocenozy zespołu *Carici elongatae-Alnetum*.
- grupa okazałych buków i dębów, na stromych zachodnich zboczach doliny, na wysokości leśniczówki „Papiernia”.
- łąka mszysto-turzycowa — zbiorowisko z *Carex fusca* z licznymi okazami kruszczyka błotnego *Epipactis palustris* (Mill.) Cr.

Na kolejnym odcinku od Mnich do Kamionnej dolina się rozszesza, brzegi są łagodniejsze. Ze względu na duże zabagnienie dna doliny, brak dróg, również i tu zachowało się wiele pięknych, różnorodnych płatów roślinności. Do najcenniejszych obiektów przyrodniczych w tej strefie doliny można było zaliczyć:

- las grądowy *Galio sylvatici-Carpinetum*, z dużym udziałem buka, porastający zachodnią krawędź doliny w pobliżu Mnich. Miał on charakter naturalnego lasu liściastego z wieloma pięknymi okazami drzew, głównie buków i grabów, z potężnymi wykrotami rozkładanymi przez saprofity, z naturalnymi odnowieniami różnych gatunków drzew liściastych. Rosły tu dwa okazałe cisy, nasiona przeniosły prawdopodobnie ptaki z pobliskiego parku w Mnichach, gdzie są żeńskie okazy tego gatunku.
- bogate stanowisko pełnika europejskiego *Trollius europaeus* L. na łące ostrożeńiowo-rdestowej *Cirsio-Polygonetum* oraz w zaroślach olszowych przylegających do w/w grądu.

- różne naturalne fitocenozy łąk turzycowych (*Caricetum acutiformis*, *Caricetum paradoxae*, *Caricetum paniculatae*) i szuwarowych (*Scirpo-Phragmitetum*).
- murawa kserotermiczna na wschodniej krawędzi doliny, na południe od Kamionnej, reprezentująca różne postacie zespołu *Adonido-Brachypodietum*, z wieloma rzadkimi gatunkami ciepłolubnymi.

Oddziaływanie gospodarcze człowieka, w latach 70-tych było tu stosunkowo niewielkie, ograniczało się do:

- koszenia niewielkich powierzchniowo łąk w okolicy Mnich i Kamionnej,
- nasadzenia młodników sosnowych na obu krawędziach, w środkowej partii tego odcinka doliny,
- wypasania owiec i bydła na murawach porastających zachodnie zbocza doliny.

Najbardziej północny odcinek, od Kamionnej do Jez. Kludno był od dawna intensywnie zagospodarowany. Wylesione wysoczyzny i łagodne zbocza zajmowały pola uprawne, łąki trawiaste i turzycowe były koszone lub wypasane. Interesujące jedynie na tym odcinku były fragmenty muraw kserotermicznych:

- zbiorowisko z *Bromus erectus* na stromym wschodnim zboczu w pobliżu torów kolejowych; stokłosa wyprostowana jest gatunkiem zachodnioeuropejskim, submediterrańskim, w Polsce występuje dość rzadko; zbiorowisko takie było podane spod Santoka i Czechowa nad Wartą oraz Grądzca i Janowa na zboczach doliny Płoni (Filipek 1974).
- murawa kserotermiczna na zachodnim zboczu, około 1 km na północ od Kamionnej, z wieloma interesującymi gatunkami, między innymi rutewką pogiętą *Thalictrum flexuosum* Bernh.

Na terenie całej doliny odnaleziono stanowiska następujących gatunków chronionych: *Taxus baccata* L., *Daphne mezereum* L., *Cephalanthera rubra* Rich., *Epipactis palustris* (Mill.) Cr., *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *Trollius europaeus* L.

Z rzadszych gatunków rosły tu: *Bromus erectus* Huds., *Calla palustris* L., *Carduus nutans* L., *Cirsium acaule* (L.) Webb., *Medicago minima* (L.) Grufb., *Nardus stricta* L., *Potentilla rupestris* L., *Scabiosa columbaria* L., *Veronica teucrium* L.

Należy również odnotować występowanie wielu okazałych, pięknych drzew różnych gatunków liściastych i iglastych, skupionych w parkach (Lewice, Mniszki, Mnichy) oraz rozproszonych wzdłuż całej doliny.

Wyniki opisanych badań geobotanicznych posłużyły do opracowania dokumentacji naukowo-technicznej (Król, Stefanek 1979), na podstawie której dolina rzeki Kamionki została włączona do Pszczewskiego Parku Krajobrazowego.

W 1993 r. — w ramach badań nad waloryzacją i antropogenicznymi przemianami szaty roślinnej dolin rzecznych Polski Zachodniej, autorka rozpoczęła na nowo badania przyrodnicze w dolinie rzeki Kamionki. Będą one trwały kilka lat, ale już po penetracji terenu w ciągu jednego sezonu wegetacyjnego, można powiedzieć, że szata roślinna uległa tu ogromnym przemianom. Przyczyną większości z nich były i są różne oddziaływania gospodarcze człowieka, ale naturalne zmiany — wahania klimatyczne i dynamika zbiorowisk roślinnych, miały także swój znaczny udział.

- Do najistotniejszych naturalnych zmian roślinności należy:
- ogromna ekspansja olszy czarnej *Alnus glutinosa* na dnie doliny, na odcinku od Lewic do Kamionnej. W latach 70-tych udział fitocenoz olesowych był znacznie mniejszy, dominowały zespoły turzycowe i trawiaste, przetykane tu i ówdzie młodnikami olszowymi. Łąki w tej części doliny były w większości nieużytkowane, dlatego olsza mogła tak się rozprzestrzenić i obecnie jest tu gatunkiem dominującym. W północnej części doliny, gdzie łąki są dobrze zagospodarowane, olsza czarna występuje sporadycznie.
 - wiatrolomy, zwłaszcza w pięknym lesie grądowym w okolicy Mnich, gdzie wiele pomnikowych buków zostało wyrwanych w ciągu ostatnich 20 lat.

— zarastanie muraw kserotermicznych przez zarośla, głównie z klasy *Rhamno-Prunetea*. Najbardziej ekspansywnymi gatunkami są: *Prunus spinosa*, *Crataegus monogyna*, *Crataegus oxyacantha* i *Rosa canina*.

Znacznie większe od naturalnych są antropogeniczne zmiany roślinności. Niektóre oddziaływania gospodarcze wpłynęły w sposób destruktywny na środowisko i szatę roślinną doliny. Na północ od Krzyżkówka wykopano kilkadziesiąt stawów rybnych oraz zalano dużą łąkę. Prace te spowodowały całkowitą zmianę krajobrazu, stosunków wodnych i roślinności jednego z piękniejszych odcinków doliny rzeki Kamionki. Zginęły bezpowrotnie:

- fragment grądu *Galio silvatici-Carpinetum* ok. 1 km na północ od Krzyżkówka — z licznymi okazami wawrzynka wilczelyko, storczykami *Listera ovata* i *Cephalanthera rubra* i rzadkimi gatunkami grądowymi.
- łąka mszysto-turzycowa z wełniankami i bogatym stanowiskiem storczyka *Epipactis palustris*.
- wiele pięknych okazów drzew.

Zbudowano drogi dojazdowe do stawów rybnych co otwarło ten uprzednio niedostępny odcinek doliny.

Drugim obszarem doliny gdzie wystąpiły znaczne negatywne oddziaływania gospodarcze są tereny na południe od wsi Kamionna. Ziemię ze zboczy zepchnięto na dno doliny niszcząc w ten sposób zarówno roślinność kserotermiczną jak i szuwarową, a przede wszystkim zmieniając stosunki wodne na tym terenie. Wszystkie te destruktywne dla przyrody inwestycje wykonano w końcu lat 70-tych, kiedy dolina rzeki Kamionki nie była objęta żadną ochroną prawną. Po włączeniu doliny do Pszczewskiego Parku Krajobrazowego wszelkie tego typu działania zostały wstrzymane. Podejmowane są ciągłe starania o utrzymanie odpowiedniej czystości wody w rzece Kamionce.

W porozumieniu z Dyrekcją Parków Krajobrazowych w Gorzowie Wlkp. zaprojektowano utworzenie dwóch dużych rezer-

watów przyrody, obejmujących bogatą roślinność porastającą zbocza i dno doliny w jej środkowej części, w okolicy Mnich. W rezerwach tych chronić się będzie nie tylko roślinność i zwierzęta, ale przede wszystkim unikalne siedliska, zwłaszcza te na dnie doliny o dużym stopniu uwodnienia. Zachowanie naturalnych stosunków wodnych w dolinie rzeki Kamionki ma ogromne znaczenie, ponieważ po obu jej stronach znajdują się wysoczyzny pozbawione jakichkolwiek zbiorników wodnych; dolina jest dla nich naturalnym, niezbędnym zbiornikiem retencyjnym.

Planowany jest stały, kompleksowy biomonitoring, jak również badania nad ekologią, demografią i strategią życiową rzadziej gatunków roślin.

Prace podejmowane w celu ochrony przyrody doliny rzeki Kamionki spotykają się z życzliwym zainteresowaniem i wsparciem Dyrekcji Parków Krajobrazowych w Gorzowie Wlkp., Pracowników Pszczewskiego Parku Krajobrazowego i Nadleśnictwa Bolewice. o pozwala mieć nadzieję, że trudne, złożone problemy ochrony tego terenu będą wspólnie rozwiązywane, a ogromna presja antropogenicznych oddziaływań zostanie ograniczona.

L I T E R A T U R A

- FILIPEK M. 1974. Murawy kserotermiczne regionu dolnej Odry i Warty. PTPN. Prace Kom. Biol. 38: 1—109.
- KRÓL S., STEFANEK W. 1979 (mscr.). Dokumentacja naukowa uzasadniająca konieczność utworzenia Parku Krajobrazowego w Dolinie Rzeki Kamionki. Zlecenie: Urz. Woj. w Gorzowie Wielkopolskim.
- NOWACZYK Cz., TYCHOWSKA W. 1973. Szata leśna i sędziwe dęby rezerwatu „Kolno Międzychodzkie” w woj. poznańskim. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 29, 3: 51—59.
- PRZYBYŚLAWSKA M., RZĘDOWSKA K., SIEMINIAK D. 1970. Rzadsze rośliny naczyniowe okolic Kamionnej. *Koło Nauk Przyr. UAM. Notatki Przyrodnicze*. Poznań.
- STEFANEK W., KICIŃSKA-NABZDYK J. 1978. Parki i zabytkowe drzewa w dolinie rzeki Kamionki. *Rocznik Dendrologiczny* 32: 125—134.

STEFANEK W. 1979. Walory przyrodnicze i krajobrazowe doliny rzeki Kamionki. *Chrońmy Przyrodę Ojczyzną* 35, 2: 35—34.

WIKA S., GOŁDYN R. 1970. O ochronę nowego stanowiska *Trollius europaeus* L. *Notatki Przyrodnicze* 2: 24—27.

Adres autorów:

AKADEMIA ROLNICZA

Katedra Botaniki

ul. Wojska Polskiego

60-625 P o z n a ń